

Z pewnością jest to bardzo udany, zwarty, ale i pełen barwnych szczegółów – portretów przywódców, cytatów z manifestów – umieszczony w kontekście historycznym obraz brytyjskiej myśli politycznej w II połowie XX wieku; to lektura obowiązkowa dla wszystkich, których interesuje najstarszy parlamentaryzm i najstarsze partie polityczne w Europie, a także mechanizm powstawania konsensusów, które wydają się ważnym elementem brytyjskiej kultury politycznej.

MARIA ZMIERCZAK (Poznań)

Krzysztof Szwaagrzyk, *Zbrodnie w majestacie prawa 1944-1955*.
Wydawnictwo ABC Future sp. z o. o. Warszawa 2000, ss. 390.

Krzysztof Szwaagrzyk był już autorem kilku książek z zakresu patologii wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w Polsce Ludowej czasów stalinowskich, a w szczególności publikował materiały źródłowe odnoszące się do tej problematyki. Jak informuje sam Autor, książka nawiązuje do zorganizowanej w Warszawie wystawy pt. *Zbrodnie w majestacie prawa*. Książka K. Szwaagrzyka stanowi w istocie zbiór szeroko rozumianych materiałów źródłowych dotyczących przestępstw sędziów i prokuratorów wojskowych. Po przedwczesnej śmierci profesora Jerzego Poksińskiego nauka polska utraciła czołowego badacza zbrodni dokonywanych przez wojskowy wymiar sprawiedliwości pierwszego dziesięciolecia Polski Ludowej. Dobrze, że K. Szwaagrzyk publikuje materiały i opracowania źródłowe z tej dziedziny, bo prace trzeba kontynuować; wszak to sądy wojskowe przez nowe siły polityczne zostały postawione na pierwszej linii *walki o władzę*, walki z ludźmi o odmiennych poglądach politycznych, walki o ustrój; były to sądy *do walki*.

Autor nie drukuje materiałów archiwalnych, jeśli pominąć liczne materiały ilustracyjne, ale daje swoje teksty odnoszące się do osób i spraw. Poza zwięzłym wstępem oraz odautorską rozprawą zatytułowaną *System represji w Polsce 1944-1956* (ss. 11-32), książka zawiera krótkie biogramy 50 sędziów i prokuratorów wojskowych orzekających lub oskarżających w procesach politycznych. W biogramach Autor zaakcentował karierę zawodową prezentowanych osób, a uzupełniał te informacje wrywkowymi danymi odnoszącymi się do wybranych procesów politycznych, w których ci sędziowie lub prokuratorzy uczestniczyli i w których zapadły wyroki na patriotów walczących o niepodległy byt państwa polskiego, względnie na ludzi w ogóle niewinnych, nawet z punktu widzenia prawa ówczesnie obowiązującego. Biogramy w zasadzie opatrzone są fotografiami negatywnych bohaterów tematu. Autor wyjaśnia, że ograniczenie liczby sylwetek do 50 wynikało z przyczyn czysto praktycznych, jakim był brak dostępu do archiwaliów niezbędnych dla opracowania dalszych biogramów (s. 7), ale jednocześnie, iż kryterium doboru owych 50 osób było pełnienie przez nich wysokich funkcji w wojskowym systemie wymiaru tzw. sprawiedliwości.

Drugą część książki zajmuje wykaz 2.639 nazwisk ludzi skazanych na śmierć w sądach wojskowych (co stanowi ok. 50% skazań) wraz z nazwą sądu, datą wyroku, sygnaturą sprawy, powołaniem przepisu karnego z którego człowiek został skazany, a także – co najważniejsze – z podaniem nazwiska przewodniczącego składu sądującego. Książka zawiera również fotografie 100 straconych. Uderza zdecydowanie młody wiek skazanych na śmierć. Nazwiska i sylwetki sędziów, którzy w majestacie prawa wydawali zbrodnicze wyroki stanowią nowy, w tej skali nieznan material źródłowy, i jest lekturą wymagającą analizy oraz głębokiej refleksji, nie tylko prawnika i nie tylko historyka, ale też pewnie psychologa, a może i psychiatry, w grę bowiem wchodzi także rozmyślanie nad naturą ludzką.

We wspomnianej rozprawce *System represji w Polsce 1944-1956*, stanowiącej część książki, oraz w króciutkim wprowadzeniu do biogramów Autor m. in. zwraca uwagę na pochodzenie

społeczne i narodowe oraz wykształcenie owych 50 sędziów i prokuratorów, którzy – przypominajmy – zajmowali czołowe stanowiska w wojskowej służbie sprawiedliwości Polski stalinowsko-bierutowskiej. Najważniejsze spośród kierowniczych stanowisk objęli oficerowie Armii Czerwonej, czasowo oddelegowani do służby w LWP. Niemal wszyscy mieli polskie korzenie, ale niemal wszyscy identyfikowali się wyłącznie ze Związkiem Radzieckim, czego dowodem, iż po 1956 r. jedynie dwóch chciało pozostać w Polsce. Najliczniejszą wszakoż grupę stanowili absolwenci renomowanych uniwersytetów polskich z Uniwersytetami Jana Kazimierza (12 osób) oraz Jagiellońskim (10) na czele. Wśród owych 50 było zaledwie 3 bez wykształcenia prawniczego. Autor zwraca uwagę na znaczny odsetek osób narodowości żydowskiej oraz na cztery przypadki (na 50) byłych oficerów AK, przy czym jeden z byłych oficerów AK – Mieczysław Widaj – jest liderem w zbrodniczo orzekanych karach śmierci w stosunku do ludzi z antykomunistycznym światopoglądem: wydał takich wyroków 105 (zob. s. 32 i 382), a więc sam założył cmentarz. Materiały i obserwacje Autora potwierdzają wcześniejsze spostrzeżenia Jerzego Poksińskiego, a więc nie dotyczą sytuacji wyjątkowych. W czołówce sędziów skazujących na śmierć znaleźć można m.in. ppłka Juliana Polan-Haraszina (s. 382), późniejszego pracownika UJ, pisującego prace z historii prawa wojskowego, zaś wśród biogramów znaleźć można m.in. życiorysy Antoniego Skulbaszewskiego, Wilhelma Świątkowskiego, Heleny Wolińskiej, Stanisława Zarakowskiego. Są to nazwiska wiele mówiące fachowcom, albo tym, którzy owe czasy pamiętają.

W swoim omówieniu (*System represji w Polsce 1944-1955*) Autor podaje i zwraca uwagę, że do 1948 r. skazano i w większości zgładzono ok. 70% wszystkich straconych w Polsce Ludowej (s. 15). Jest to ważna konstatacja, świadcząca, że ani stalinizm w Polsce nie zaczął się po politycznym przełomie (*po zdemaskowaniu i rozgromieniu na plenum sierpniowo-wrześniowym 1948 r. odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego w partii*) 1948 r. ani nie był to początek systemu represji; to tylko jego nowa faza uderzająca także w ludzi dotychczas ten system współtworzących.

Praca byłaby bogatsza, gdyby Autor zechciał dać czytelnikowi szerszy i dobrze dobrany przegląd bibliografii.

ADAM LITYŃSKI (Katowice)

Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956. Praca zbiorowa pod redakcją Witolda Kuleszy i Andrzeja Rzeplińskiego. Wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Uniwersytet Warszawski – Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji. Warszawa 2000, ss. 528.

Prezentowany tom jest zbiorem artykułów będących pokłosiem czterech konferencji naukowych, odbytych od lutego do maja roku 1999, zorganizowanych przez Główną Komisję Badań Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Helsińską Fundację Praw Człowieka. Otwiera go wstęp autorstwa Prezesa IPN Leona Kieresa.

W części pierwszej, zatytułowanej *Geneza oraz podstawy prawne działania sądowego i quasi-sądowego systemu represji*, odnajdujemy cztery studia. W pierwszym z nich Andrzej Rzepliński zajął się zagadnieniem przystosowania ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944-1956, co ukazał na tle unormowań występujących w II Rzeczypospolitej. Autor przedstawił także sposoby przekształcania ustroju polskich sądów na wzór sądownictwa w państwach totalitarnych, akcentując szczególnie powstawanie organów quasi-sądowych, sądów specjalnych, upolitycznienie sędziów i uchylanie prawomocnych wyroków sądowych nie